

همایش
بررسی مسأله مردم‌شناسی فرهنگی
در ایران

۵ خرداد ۱۳۸۶

فهرست مطالب

- مقدمه دبیر همایش / دکتر حسین احمدی ۱
- برنامه همایش ۴
- خلاصه مقالات :
۱. اقوام از نظر انسان شناسی فرهنگی / دکتر سهیلا شهشهانی..... ۵
۲. تاتها را بهتر بشناسیم / آقای علی پور صفر..... ۸
۳. همبستگی و تنوع فرهنگی در ایران / دکتر نوراله قیصری..... ۱۰
۴. نقش جریانهای خارجی در مسائل قومی خوزستان / آقای کریم جعفری..... ۱۲
۵. زبانهای اقوام ایرانی/ دکتر علی اشرف صادقی..... ۱۳
۶. رهیافت تاریخی در مسائل قومی آذربایجان/ آقای رحیم نیکبخت..... ۱۵
۷. قومیت و همبستگی در استان سروب / آقای سلطانعلی میر..... ۱۷
۸. قوم گرایی در ایران معاصر و زمینه های آن / آقای احسان هوشمند..... ۱۹
- * اقدامات انجام شده توسط گروه ((مناطق همجواری ایران)) و گروه ((خاورمیانه))

مقدمه

دکتر حسین احمدی*

گسترده‌گی حکومت‌های ایرانی قبل از اسلام و حدود و ثغور مرزهای ایران در آن دوره آن‌چنان مشخص و معین است که احتیاج به توصیف بیشتری در این مقدمه کوتاه ندارد. با وجود مشکلات به وجود آمده در تعیین مرزهای ایران بعد از ساسانیان، در محدوده فلات ایران ایرانیان از طوایف گوناگون در مقابل تجاوز اجانب ایستادگی و موفق به حفظ مرزهای کشور خود شده‌اند.

پس از قتل نادر شاه به سال ۱۱۶۰ ق و روی کار آمدن زندیان، ایران در قهقراپی فرو رفت که فاصله ما با کشورهای درجه اول دنیا بسیار زیاد شد.

با روی کار آمدن آقا محمدخان قاجار گرچه مرزهای تاحدودی تثبیت شده اما در دوره سلطنت فتحعلی شاه قاجار با هجوم روسها، زمامداران ایران به آرامی متوجه فاصله عمیق اقتصادی، سیاسی و نظامی خود با غرب - که روسیه نماینده آن محسوب می شد - شدند.

با این اوصاف تا سالهای ۱۲۲۴ ق ارتش ایلاتی ایران نه تنها در مقابل روسها مقاومت می کرد که حتی موفق به شکست آنها نیز می شد. اما با ورود مستشاران فرانسوی و سپس انگلیسی گرچه در ظاهر امر اصلاحاتی مختلف صورت گرفت ولی به گفته هنری راولینسون اصلاحات اروپایی کمر

ارتش ایلاتی ایران را - که با جان، پوست و گوشت خود در مقابل تجاوز روسها ایستادگی می کرد شکست و ایران را برای پذیرش عهدنامه گلستان در سال ۱۲۲۸ ق آماده ساخت.

پس از یک دوره سیزده ساله نه جنگ نه صلح میان ایران و روسیه فتحعلی شاه در صدد بازپس گیری مناطق اشغالی - که سرگور اوزلی قول آن را به شاه داده بود - از طریق مذاکره بود. ولی با چه اهرمی؟ جنگهای دیگری در گرفت و این بار روسها تا به ارس و سپس آسیای مرکزی را به قلمرو خود ملحق ساختند و امتیازات سنگینی نیز به دنبال آن گرفتند.

بعد از روسها نوبت به انگلیسی ها رسید تا حمایت لایه نازکی از اقوام ابتدا افغانستان و سپس بلوچستان از ایران جدا کردند و اگر کوششهای میرزا تقی خان امیرکبیر نبود چه بسا بخشی از خاک ایران به ویژه خرمشهر را با توسل به ادعای یکی از شیوخ عرب به عثمانی ملحق کرده بودند. جدایی خاک ایران با توسل به روش گوناگون در دوره پهلوی نیز ادامه یافت که آخرین آنها بحرین بود و اگر فداکاری ملت ایران از اقوام مختلف کرد، بلوچ، عرب، آذری، ترکمن، فارس و ... نبود امروزه بخش عظیمی از خاک غرب و جنوب کشور توسط حکومت بعثی عراق از ایران جدا شده بود.

مردم ایران از اقوام گوناگون با پشتوانه تمدنی چند هزار ساله و غنای فرهنگی بالا در طول تاریخ در مقابل تجاوز بیگانگان متحداً ایستادگی و مقاومت کرده اند.

همایش
بررسی مسأله مردم شناسی فرهنگی
در ایران
۵ خرداد ۱۳۸۶

ساعت	موضوع سخنرانی	سخنران
۹/۱۵-۹/۲۰	—	تلاوت آیاتی از قرآن کریم
۹/۲۰-۹/۳۰	گزارشی از شکل گیری همایش	دکتر حسین احمدی دبیر همایش
جلسه اول		
۹/۳۰-۱۱/۲۰	رئیس جلسه	دکتر حسین احمدی استاد دانشگاه
—	اقوام از نظر انسان شناسی فرهنگی	دکتر سهیلا شهشهانی استاد دانشگاه
۹/۳۰-۹/۵۰	تاثیرها را بهتر بشناسیم	آقای علی پور صفر پژوهشگر ارشد قفقاز
۹/۵۰-۱۰/۱۰	همبستگی و تنوع فرهنگی در ایران	دکتر نوراله قیصری استاد دانشگاه
۱۰/۱۰-۱۰/۳۰	نقش جریانهای خارجی در مسائل قومی خوزستان	آقای کریم جعفری پژوهشگر تاریخ
۱۰/۳۰-۱۰/۵۰	پرسش و پاسخ	
۱۰/۵۰-۱۱	—	پذیرایی
۱۱-۱۱/۲۰	—	
جلسه دوم		
۱۱/۲۰-۱۳	رئیس جلسه	دکتر رضا شعبانی استاد دانشگاه
—	زبانهای اقوام ایرانی	دکتر علی اشرف صادقی استاد دانشگاه
۱۱/۲۰-۱۱/۴۰	رهیافت تاریخی در مسائل قومی آذربایجان	آقای رحیم نیکبخت پژوهشگر ارشد تاریخ آذربایجان
۱۱/۴۰-۱۲/۱۰	قومیت و همبستگی در استان سرروب	آقای سلطانعلی میر استاد دانشگاه
۱۲/۱۰-۱۲/۳۰	قوم گرایی در ایران معاصر و زمینه های آن	آقای احسان هوشمند پژوهشگر ارشد جامعه شناسی سیاسی
۱۲/۳۰-۱۲/۵۰	پرسش و پاسخ	
۱۲/۵۰-۱۳	—	نماز و ناهار
۱۳	—	

مسئله قابل حل خواهد بود. مسأله قابل حل خواهد بود. مسأله قابل حل خواهد بود. مسأله قابل حل خواهد بود. مسأله قابل حل خواهد بود.

گروه مناطق همجوار موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران دست همکاری خود را به سوی همه ایرانیانی که خواستار اتحاد ملی هستند دراز می کند و جهت تعمق و هماهنگی بیشتر از آنها مدد می جوید.

اقوام از نظر انسان شناسی فرهنگی

دکتر سهیلا شهشهانی*

از بدو شناخت انسان، جابه جا شدن نیز در مورد او مطرح بوده است. انسان دیرینه، که به احتمال قوی در شرق آفریقا پا به حیات گذاشت، از آن مکان به جاهای گوناگون کره زمین مهاجرت کرد. از خاورمیانه که صحبت می شود، از آسیای مرکزی و از اعراب جنوب غربی یاد می شود. اما صحبت اقوام به صورت مسأله ای حاد و نوین از زمان فرو ریختن دیوار برلین و هجوم مردم اروپای شرقی به اروپای غربی و شکل دادن به حضور اقوام جدید در اروپای غربی و نیز جنگ های اقوام درون کشورهای اروپای شرقی در دهه ۱۹۹۰ آغاز شد. البته فراموش نمی کنیم که میزان مهاجرت در دنیا به اندازه ای بالا رفته که همگام با آن جمعیت های هر مکانی نو، تشکیل یک قوم جدید در آن کشور را داده اند. در ضمن، در امریکای شمالی، حضور روز افزون غیر سفید پوستان موجبات پرداختن به موضوع اقوام را فراهم کرده است. هر چند بنا بر اصل تحول، تنازع بقا را قومی اجرا می کند که انطباق بیشتر دارد و موفق تر است. آنچه در مورد انسان می بینیم این است که آنها که غیر موفق ترند و با فقر دست و پنجه نرم می کنند، تولید مثل بیشتری دارند. این خود یکی از منشاء های با اهمیت بحث است که نگرانی در ذهن سردمداران با قدرت به وجود آورده است؛

۵

علاوه بر این ها، جنگ های اقوام، بیشترین تعداد جنگ ها و کشته ها را در نیمه دوم قرن بیستم به جا گذاشته و عدالت برای اقوام یکی از سه مسأله مهم دنیا شده است. اقوام ممکن است در یکی از اشکال زیر در کشوری وجود داشته باشند.

الف) در مرزهای آن که حفاظت کننده مرکز قدرت کشور باشند.

ب) به صورت چند گروه که از نظر حضور در تصمیم گیری و قدرت کما بیش برابر باشند.

ج) با قدرت تدریجی که موقعیتشان را در تاریخ تثبیت کرده باشند.

د) رابطه جمعیتی آن با رابطه قدرتی آن معکوس باشد.

ه) جمعیت آن بیشتر با همسایه ارتباط داشته باشند و مرز آن پیوسته نباشد و قابل نفوذ باشد.

اقوام به گونه های مختلف در کنار یکدیگر زندگی می کنند و اشکال گفته شده نیز انعطاف پذیر و به صورت های گوناگون در کشور های مختلف موجود است.

هسته مسأله اقوام، تبعیض است. یعنی رفتار نابرابر با انسان های برابر، گاهی نیز داشتن رنگ پوست، مذهب یا زبان متفاوت عامل قومیت است. اگر به نقشه کشوری نگاه کنیم که برنامه های توسعه در آن پیاده شده باشد - مثلاً مدارس، مراکز درمانی، زیربنای اقتصادی - خیلی شفاف می توان مسائل را مشاهده کرد. اگر منطقه ای دائماً از موهبت های نوسازی محروم بماند، تبعیض قومی در آنجا حاکم شده و مردم آن منطقه محروم مانده اند.

۶

تات ها را بشناسیم

علی پور صفر *

یکی از عناصر تنوع قومی و فرهنگی ایران را زبانهای تشکیل می دهند که در جغرافیای کنونی ایران و هم چنین در سرزمین های اطراف ایران بدانها تکلم می شود. زبان تاتی که امروزه در مناطقی از نیمه شمالی ایران به کار می آید، از جمله عناصری است که سبب تمایز عده ای از مردم نسبت به سایر هم وطنانشان می شود. این زبان که به طور عمده در مناطقی از استان های آذربایجان شرقی، اردبیل، زنجان، قزوین، تهران، مازندران و سمنان و خراسان رایج است، بازمانده زبان قدیم ایرانی است که بنابر حوادث بی شمار و استحاله ای قومی و فرهنگی همچنان به حیات خود ادامه داده است. واژه تات با ترکان به ایران آمد و در میان ترکان قدیم به عناصر خارجی و سپس ایرانی مآب سرزمین های ترکان اطلاق می شد. ترکان پس از استقرار در ایران و به ویژه در آذربایجان، گوشواران غیر ترک همسایه خود را طبق سیاق قدیمی، تات نامیدند و از این طریق لهجه های تاتی شکل گرفت.

دوران اول استقرار ترکان در آذربایجان - یعنی دوران سلجوقیان - از جهت انتشار زبان ترکی فاقد هرگونه وضوح و تمایزی است. در این دوران زبان مردم آذربایجان هم چنان فارسی بوده و شاعران بزرگی همچون نظامی گنجوی و خاقانی شروانی و ده ها شاعر و نویسنده دیگر، هیچ نشانه ای که حاکی از ادواج زبان ترکی در آذربایجان باشد، در آثار خود به جا نگذاشته اند.

آنچه اقوام خواستار آن هستند برخوردار از هر آن چیزی است که در کل آن کشور موجود است. به صورت برابر با هموطنان، اقوام خواست های خود را همگام با برخوردار از هویت های منطقه ای ابراز می کنند و حضور در مکانی خاص، داشتن لباس و زبان و رنگ پوست و ... متفاوت را دلیلی برای نابرداری از موهبت های کشور نمی دانند

* پژوهشگر ارشد تاریخ آذربایجان.

دوران دوم استقرار ترکان در آذربایجان که از زمان مغولان آغاز می شود، متضمن رواج نسبی زبان ترکی بوده و طی ۶ قرن بر دامنه آن افزوده می شود. حکومت مغولان که مرکز آن در آذربایجان قرار داشته سبب استقرار دهها قبیله ترک و تاتار و مغول در این سرزمین گردید و پس از آن تشکیل چندین سلسله ترک تبار نظیر چوپانیان و جلابریان و قراقویونلوپان و آقا قویونلوپان و حتی صفویان که همگی در آذربایجان استقرار داشتند، زمینه مساعدی را برای انتشار زبان ترکی در آن سرزمین فراهم آورد.

پایه پای توسعه زبان ترکی در آذربایجان، زبان قدیم مردم آن سرزمین رو به نابودی گذاشت و محدود به نقاطی شد که یا ترکان در آن استقرار نداشتند و یا اینکه از حوزه نفوذ ترکان دور بود. با این همه مقاومت زبان قدیم مردم آذربایجان که همان فارسی بود تا قرن ۱۲-۱۳ هـ ق هم چنان ادامه یافت و ظاهراً از اواخر قرن ۱۲ و یا اوایل قرن ۱۳ هـ ق است که زبان ترکی در هر دو سوی رودخانه ارس و هم چنین در زنجان و بخشی از قزوین رواج می یابد. موضوع این گفتار، اثبات این حقیقت است که اغلب مردم ترک زبان آذربایجان و اردبیل و زنجان و قزوین نه به دلیل پیوستگی به قومیت ترک بلکه بیشتر از جهت استحاله زبانی و فرهنگی، زبان ترکی را پذیرفته اند و بیشتر از آنکه ترک به حساب آیند، ایرانیانی هستند که اسلافشان بنا بر ملاحظات که از حوزه مطالعات این گفتار خارج است، زبان ترکی را پذیرفتند و ترک زبان شده اند.

تنوع فرهنگی و وحدت ملی در ایران الزامات نظری و رهیافتی

نوراله قیصری *

تنوع فرهنگی به عنوان امری ذاتی اجتماعات انسانی از ابعاد و وجوه مختلف حائز اهمیت بوده و هست.

اگرچه تنوع در ابعاد مختلف اندیشه، رفتار، گفتار برای انسجام اجتماعات انسانی و پیشرفت و توسعه آن، مفید است و اگرچه تنوع مانع همگرایی و همکاری، انسجام اجتماعی، وحدت و همبستگی ملی است. موضوعی است که همواره دغدغه سیاستگذاران در عرصه های مختلف فرهنگی و اجتماعی را به خود معطوف داشته است.

اجتماع ایران از قدیم الایام از نظر فرهنگی و اجتماعی متنوع بوده است. تنوع فرهنگی و اجتماعی در ایران هیچ گاه برای انسجام و وحدت ملی و اجتماعی آن مانعی نبوده است. اما مسأله این است که در شرایط کنونی با ظهور پدیده جهانی شدن و گسترش مدرنیزاسیون در ابعاد مختلف فرهنگی، اقتصادی و سیاسی آن و فراهم شدن امکان ظهور و خودنمایی بیشتر خرده فرهنگ ها، آیا پدیده تنوع فرهنگی برای انسجام و وحدت ملی و اجتماعی و پیشرفت اقتصادی و اجتماعی، امری مفید است یا پدیده ای است که باید در مورد آن با تأمل بیشتری داوری کرد؟

* عضو هیأت علمی پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی و مدیرگروه پژوهشی اقوام و اقلیتهای مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.

در چنین وضعیتی چه نظریه و رویکردی باید اتخاذ کرد که هم توسعه و پیشرفت و انسجام را به همراه داشته باشد و هم تنوع را تحلیل نبرد. این مقاله تلاشی است در جهت پرتو انداختن بر نسبت تنوع فرهنگی و همبستگی ملی در ایران.

واژگان کلیدی: تنوع، تنوع فرهنگی، وحدت، وحدت ملی، انسجام ملی.

نقش جریانهای خارجی در مسائل قومی خوزستان

کریم جعفری *

حمله مارس ۲۰۰۳ آمریکا و هم پیمانانش به عراق و تغییر رژیم بعث، مسایل قومی خوزستان را تحت تاثیر قرار داد تا بیش از سقوط صدام، پان عربیسم موجود در خوزستان به حزب بعث حاکم در عراق تکیه داشت. بر اساس اطلاعات موجود، با آموزش تعدادی از نیروهای پان عربیسم در عراق از سالهای پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، سنگ بنای واگرایی در منطقه خوزستان گذاشته شد.

با توجه به مشکلات مرزی ایران و عراق در ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی، حزب بعث با استفاده از این نیرو در صدد برهم زدن امنیت خوزستان - انفجار در مراکز تجاری، صنعتی و خطوط لوله های نفت و ترور افراد انقلابی - بر آمد.

جنگ تحمیلی نشان داد که مردم خوزستان به ویژه اعراب مستقر در آن علاقمند به آب و خاک و فرهنگ و تمدن اصیل ایرانی خود هستند و از ابتدای جنگ دست به سلاح برده و از وطن خود دفاع کردند. با پایان جنگ و بازگشت ثبات و امنیت و طرد عناصر وابسته به بعث توسط هم کیشان عرب خود، آنها ناچار ایران را ترک کردند.

با حمله امریکا به عراق و سرنگونی صدام، دولت جدید عراق در راستای همکاری و دوستی با ایران، روابط نزدیکی با تهران برقرار کرد و اجازه هرگونه فعالیت را از نیروهای مزبور گرفت. در این میان کشورهای دیگری همچون کویت، عربستان، اردن و امارت متحده عربی، ضمن پذیرش این افراد، به تقویت مالی آنان پرداختند.

* پژوهشگر تاریخ و روزنامه نگار.

بر اساس اخبار منتشره بعد از طرح حمله نظامی امریکا به ایران، تعدادی از این افراد با اعزام به پایگاه انگلیسی ها در عمان به گذراندن دوره های تخصصی آموزش نظامی مشغول گشته اند.

۱۲

زبانهای اقوام ایرانی

دکتر علی اشرف صادقی*

طوایف آریائی پس از ورود به فلات ایران و سرزمینهای مجاور، دارای یک زبان تقریباً متحد الشكل و همگون بودند که اصطلاحاً آن را ایرانی باستان* می نامند. از این زبان هیچ نوشته ای باقی نمانده و به همین جهت نام آن را با ستاره مشخص می کنند که معمولاً برای صورت های بازسازی شده و فرضی به کار می رود.

زبان این طوایف بر اثر پراکندگی در پهنه مکان و گذشت زمان به تدریج به دو شاخه کلی تقسیم شد که امروز آنها را با نامهای شاخه غربی و شرقی مشخص می کنند. شاخه شرقی در خارج از مرزهای کنونی ایران قرار داشته و شامل زبانهای خوارزمی، سغدی، بلخی، سکایی، پشتو و غیره است که بعضی از آنها مرده و برخی هنوز متداول اند. چهار زبان اول در ماوراء النهر به کار می رفته اند و پشتو و بعضی گویشهای دیگر در افغانستان و پامیر (در افغانستان و تاجیکستان و چین) متداول اند.

شاخه غربی در داخل فلات ایران رواج داشته و دارند. این شاخه به دو زیر شاخه شمال غربی و جنوب غربی تقسیم می شود. زیر شاخه جنوب غربی که

زبان فارسی نیز از آن گرفته شده شامل گویشهای فارس، کرمان، خوزستان و لرستان می شود. زیرشاخه شمال غربی شامل زبان پهلوی اشکانی و گویشهای سمنانی و گویشهای دیگر اطراف سمنان و مازندرانی و گیلکی و تالشی و پهلوی

۱۳

(یا فهلوی) که سابقاً در آذربایجان و ری و قم و اصفهان و کاشان و قزوین و همدان رایج بوده و گویشهای اورامانی (اورامی) و گورانی و زازا (در ترکیه) می شود. کردی و بلوچی نیز به این شاخه تعلق دارد. این دو گویش ایرانی که از نظر زبان شناسی می توان آنها را زبان نامید خود دارای گویشهای فرعی تری هستند.

رہیافت تاریخی در مسایل آذربایجان

رحیم نیکبخت*

در دوران بعد از انقلاب اسلامی ہم با مواردی گسترده تر از فعالیت های بقایای جریان چپ مواجه هستیم به ویژه آنکه در شرایط کنونی هدایت تحرکات مغایر هویت ملی در نواحی مختلف ایران با حمایت آشکار دشمنان جمهوری اسلامی و نقش آفرینی عوامل سنتی وابسته به منصفه ظهور رسیده و می رسد.

در بررسی مسایل و تحولات اقوام چند رویکرد و رہیافت مورد توجه است که متأسفانه در کشور ما کمترین توجه به رہیافت تاریخی و پیشینه موضوع می باشد در بررسی مسایل و تحولات آذربایجان اگر نگاهی دقیق و عمیق به سیر تاریخی تحرکات و مداخلات بیگانگان صورت نگیرد نتایج حاصله ناقص خواهند بود از این رو بر آن هستیم با نگاهی تاریخی، رخدادهای مهم تاریخ معاصر ایران را بررسی نمایم. بعد از دو جنگ نابرابر روسیه علیه ایران و دو قرارداد ننگین و از دست رفتن آران، روسها توسعه طلبی خود را متوقف نساختند و در فعالیت های پر دامنه خود ضمن مبارزه با فرهنگ و هویت اصیل ایرانی اسلامی آران، آذربایجان را در معرض تاخت و تاز و تهاجم نظامی، سیاسی و اقتصادی خود قرار دادند.

عکس العمل قدرتهای استعمارگر روس و انگلیس به نهضت مشروطیت، قرارداد ۱۹۰۷ و تقسیم ایران بین خود بود. اسناد و مدارک تاریخی حکایت از آن دارد روسیه تزاری و سپس اتحاد جماهیر شوروی اقدامات پر دامنه ای برای تجزیه ایران و الحاق آذربایجان به خود داشته اند که در سال ۱۳۲۴ شمسی به مرحله ای خطرناک رسید. اتحاد جماهیر شوروی با برپا داشتن فرقه دموکرات بر آن بود یا آذربایجان را از ایران تجزیه نماید یا به نفت شمال برسد. علی رغم رفع غائله پیشه وری، تحریکات خارجی به اشکال مختلف ادامه یافت.

* مدیر بخش تدوین اسناد و تاریخ شفاهی مرکز اسناد انقلاب اسلامی و پژوهشگر تاریخ معاصر آذربایجان.

قومیت و همبستگی در استان سرروب (سیستان و بلوچستان)

سلطانعلی میر *

استان سرروب در جنوب شرقی ایران به عنوان پهناورترین استان کشور دارای بافت اجتماعی و قومیتی متفاوتی با سایر استانها می باشد شاید در خیلی از نقاط کشور مرزهای قومی و قبیله ای در هم شکسته باشد و با مقوله ای به نام جهانی شدن قومیت اعتبار خودش را چه بسا از دست داده باشد اما در استان سرروب علقه هایی قومی و قبیله ای در مقیاس گسترده وجود دارد و این استان به دلیل تنوع مباحث قومی و قبیله ای و بافت اجتماعی یک ایران کوچک است سیستان و بلوچستان موزائیکی است از قومیت‌های مختلف.

آنچه در این مقاله مختصر به آن اشاره خواهد شد این است که سیستان و بلوچستان با توجه به شرایط خاص اجتماعی و مسایل با دو کشور افغانستان و پاکستان و وجود علقه های جوی در دو طرف مرز ، قومیت بعنوان یک گسل تلقی خواهد شد که مانع از وحدت و انسجام ملی و جمعی خواهد بود. یا اینکه تجربه دیرینه قومیتها در استان چیزی خبر از این را اثبات می کند.

در بخش دیگر به بررسی قومیتها و ویژگیهای آن در استان سرروب اختصاص، خواهد یافت و مقایسه ای تطبیقی بین قوم بلوچ و کرد و مولفه های همگرایی یا احیاناً واگرایی ارائه خواهد شد.

به هر حال عمده بحث ما قوم و قومیت ها و خصوصاً قوم بلوچ در ایـران می باشد و عصاره بحث و مقاله این مبحث می باشد که اسلامیت و ملیت دو

مقوله ای هستند که عامل انسجام ملی بوده اند و روح حاکم بر همه اقوام سرروب از شیعه و سنی نیز این می باشد اما نباید فراموش کرد که بافت اجتماعی متنوع در ایران و خصوصاً سرروب عامل و ابزاری برای برخی سیاستهای تجزیه طلبانه و ... از فراسوی مرزها گردیده که چه بسا در آینده برخی مسئله قومیت در استان را به عنوان یک تهدید تلقی نمایند و در پی بهره برداری از این ترکیب ناهمگون اجتماعی باشند. که به این مقوله به اختصار پرداخته خواهد شد.

قوم گرایی در ایران معاصر و زمینه های آن

احسان هوشمند*

بررسی های قوم شناسی و به ویژه اقوام ایرانی به دلایل متعددی دارای اهمیت ویژه ای است. کمبود مطالعات و منابع علمی در این خصوص، یکی از مهم ترین دلایل ضرورت پرداختن به این مطالعات است. این امر می تواند در تکمیل بیشتر این علم نسبتاً جوان یعنی قوم شناسی موثر باشد. کما این که مطالعه شاخص های زبانی، مذهبی، آیینی و فرهنگی اقوام ایرانی موجب گسترش علوم انسانی از جمله مردم شناسی، جامعه شناسی، قوم نگاری، زبان شناسی و..... در جامعه ایرانی گردیده و از این لحاظ یک ارزش و ضرورت علمی محسوب می شود. همچنین این مطالعات موجب گسترش و تجلی دانش ایران شناسی می شود. دانش ایران شناسی از حوزه های است که متأسفانه چندان مورد توجه مسئولان و محققان قرار نگرفته، بنابراین عرصه برای فعالیت محققین غربی و مستشرقین وسیع گشته است.

شناسایی شاخص های اجتماعی و فرهنگی مرتبط با جامعه ایرانی، خصوصاً اقوام ایرانی در این برهه، که روز به روز بر دامنه ی نگرانی های ناشی از جهانی شدن در عرصه فرهنگ و اجتماع افزوده می شود توانمندی های جدید در اختیار برنامه ریزان قرار می دهد تا از این رهگذر با تکیه بر تاریخ و فرهنگ خودی و با اطمینان خاطر بیشتری به لحاظ راهبردی به مقولات مرتبط با جهانی شدن بپردازند.

از منظری دیگر، از ویژگی های منحصر به فرد جامعه ایرانی پراکندگی پنج گروه عمده از اقوام ایرانی و قرار گرفتن آنها در حاشیه مرزهای سیاسی کشور است. کردهای عراق و ترکیه در همسایگی مناطق کرد نشین آذربایجان غربی، کردستان، کرمانشاه و ایلام، کشورهای ترکیه و آذربایجان در همسایگی استانهای اردبیل و آذربایجان شرقی و غربی، کشورهای عرب منطقه در همسایگی خوزستان، مناطق بلوچ نشین پاکستان و افغانستان در همسایگی استان سیستان و بلوچستان و کشور ترکمنستان در همسایگی مناطق ترکمن نشین استانهای گلستان و خراسان شمالی قرار دارند. بخش عمده از این وضعیت ناشی از تحولات عصر صفویه می باشد که طی آن مرزهای کشور تقریباً به شکل کنونی آن ترسیم و بخش عمده ای از سرزمین ایران از آن جدا شد.

این عدم انطباق مرزهای فرهنگی، اجتماعی و زبانی با مرزهای سیاسی که شامل پنج منطقه در ایران می شود، وضعیت منحصر به فردی را در دنیا به خود اختصاص داده است، هنگامی برجسته می شود که متوجه باشیم برخی از مناطق قومی نشین در کشورهای همسایه به لحاظ چالشهای قومی و حتی بسیج قومی با دشواری های حاد و عمیقی روبه رو هستند. اوضاع مناطق کرد نشین شمال عراق و جنوب ترکیه نمونه های روشنی از این وضعیت است. همچنین برخی از دولت های منطقه و یا احزاب و جریانات سیاسی در کشورهای آذربایجان و ترکیه و عراق در برهه هایی سعی در تاثیر گذاری در رویدادهای داخلی ایران داشته اند که این امر بر حساسیت قضیه افزوده است.

در سالیان اخیر، به ویژه پس از فرو پاشی اتحاد جماهیر شوروی سابق و بحران در بالکان و مسائل بوسنی و کوزوو در صربستان توجه به قومیت ها در گفتمان

بین‌المللی جایگاه تازه ای یافته است. اگر در پایان جنگ جهانی اول و پس از تجزیه امپراطوری عثمانی با طرح اصول چهارده گانه ویلسون، - رئیس جمهور وقت امریکا، - برای صلح جهانی، و شعار حق ملل در تعیین سرنوشت خویش که توسط لنین طرح گردید برای اولین بار جامعه جهانی معطوف به مسائل اقوام شد و نمود آن در پیمان سور در مورد حق کردهای عثمانی (ترکیه و عراق امروزی) برای تاسیس دولت کرد ظهور یافت. امروزه قدرت های جهانی با پشتوانه ی سازمان های بین‌المللی با نفی حق حاکمیت ملی دول و کشورها، خود به دخالت در حل بحران های قومی می پردازند. مدار ۳۶ درجه پرواز ممنوع بر فراز شمال عراق که طی سال های ۱۹۹۱ به بعد تا پیش از سقوط صدام حسین دیکتاتور عراق، توسط سازمان ملل و به سرکردگی امریکا اعمال شد و یا دخالت نظامی امریکا در بحران نسل کشی بوسنی و یا بمباران صربستان و دخالت نظامی ناتو در مسأله کوزوو از دیگر شواهد این مطلب یعنی توجه جدی جامعه جهانی و قدرت های بزرگ به مسأله اقوام است.

همچنین باید توجه داشت که در یکی - دو سده اخیر به دلایل مختلف خارجی و داخلی کشور ما آستان حوادثی بوده که انسجام ملی و امنیت و تمامیت ارضی آن را مورد تهدید قرار داده است. اگرچه پاره ای تحرکات خفیف در مرزهای غربی ایران در سال های بعد از جنگ جهانی اول که نه به خودی خود بلکه با توجه به تحولات بعدی، پیش در آمدی بر بروز پاره ای گرایش های قومی محسوب می شوند. از سالهای مقارن با جنگ جهانی دوم و اشغال ایران توسط متفقین با تشکیل حکومتهای خود مختار در تبریز و مهاباد مباحثی از این دست جنبه صریح و آشکاری یافت و سر ریز این نوع بحرانها در خلال در گیری های خونین

اوایل انقلاب اسلامی در مناطق کرد نشین کشور و نیز اوضاع و احوال آشفته مناطق بلوچ نشین، ترکمن نشین و عرب نشین کشور در همین دوران خود را نشان داد.

همان گونه که ملاحظه می شود توجه چند جانبه متکی بر مطالعات و پژوهش های متعدد در حوزه شناخت اقوام ایرانی از ابعاد علمی، فرهنگی، اجتماعی، حقوقی، استراتژیک و امنیتی و سیاسی و تاریخی، ملی و حتی ابعاد بین‌المللی آن دارای اهمیت فراوانی است.

در سالیان اخیر و به خصوص پس از فروپاشی شوروی سابق روند در گیری های قومی در جهان شدت بیشتری یافته و در گوشه و کنار دنیا به ابعاد آن افزوده شده است. درگیری های قومی در چین، کوزوو، کرد های عراق و ترکیه، کشمیر و حتی چالش های نوظهور جنوب ایالات متحده امریکا (اسپانیولی زبان ها) از جمله نمودهای این وضعیت است. هرچند بررسی هر یک از موارد طرح شده نیازمند فهم شرایط خاص آن مناطق است.

مسائل قومی هیچگاه مسأله اصلی جامعه ایران نبوده است ولی در سده اخیر برخی رویدادها و حوادث موجب گردید تا برخی از مناطق کشور با مسائلی روبرو شود که پیامد های ناگوار برای ملت و منافع ملی ما داشته باشد. تاریخ طولانی همزیستی توأم با وابستگی متقابل اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و روانشناختی ایرانیان امری نیست که بر کسی پوشیده باشد. این تجربه عمیق همبستگی همه ایرانیان اعم از آذری، کرد، عرب، بلوچ، ترکمن، شیرازی و سمنانی و مهابادی و زاهدانی و تبریزی و... خود را در گستره روابط اجتماعی و فرهنگی به زیبایی به نمایش گذاشته است. پیوند های خانوادگی گسترده، آداب، سنت ها، رسوم

و مناسب مشترک، تاریخ مشترک و شادی ها و رنج ها و مصائب مشترک بخشی از کارکردهای این همزیستی تاریخی است.

ایرانیان بنا بر این پیشینه ی مشترک و پیوند های اجتماعی و فرهنگی و تاریخی هیچگاه به نام زبان و مذهب و... روی در روی یکدیگر قرار نگرفته اند. اولین تلاش ها برای رو در رو قرار دادن ایرانیان با عناوینی چون خلق ها و ملت های ایران را باید در ورود گفتمان مارکسیستی-لنینیستی به ایران جستجو کرد. گفتمانی که سعی داشت برخی تفاوت های زبانی و مذهبی ایرانیان را به عنوان ابزاری برای گسترش ایده ها و برنامه های خویش مورد استفاده ابزاری قرار دهد. اوج این تلاش ها در زمان اشغال ایران در دهه ی بیست روی داد آنجا که با فرمان استالین و باقراف، تبریز و مهاباد جولانگاه تحرکاتی شد تا در کنار آن نفت شمال ایران به کام شوروی سرازیر شود.

اقدامات گروه‌های ((خاورمیانه)) و ((مناطق همجوار ایران))

از دیماه ۸۳ تا دیماه ۸۵

سخنران	موضوع سخنرانی	زمان
دکتر رضا شعبانی استاد دانشگاه	نگاه نادرشاه افشار به قفقازیه	دیماه ۱۳۸۳
دکتر علیرضا بیگدلی سفیر اسبق ایران در جمهوری آذربایجان	فراز و نشیب روابط ایران و جمهوری آذربایجان پس از فروپاشی	بهمن ۸۳
آقای محمدرهاد کلینی سفیر سابق ایران در ارمنستان	تلاقی استراتژیها در بحران قراباغ	اسفند ۸۳
دکتر محمدتقی امامی خوئی استاد دانشگاه	ترکان جوان در قفقاز	فروردین ۱۳۸۴
دکتر حسین احمدی استاد دانشگاه	تالشان در جمهوری آذربایجان	اردیبهشت ۱۳۸۴
دکتر رحیم رئیس نیا پژوهشگر و مورخ	شروانشاهان، صفویه و عثمانی	خرداد ۱۳۸۴
دکتر نصرالله صالحی استاد دانشگاه	برخورد صفویان و عثمانیان در قفقاز (۹۹۸-۹۸۶ ق)	مرداد ۱۳۸۴
آقای علی پور صفر محقق و پژوهشگر	قفقاز و سیاست امپراتور عثمانی	شهریور ۱۳۸۴
*****		
آقای مهرزاد طباطبایی کارشناس ارشد مطالعات استراتژیک (۲۰۰۰)	بررسی تطبیق تغییر حاکمیت در قفقاز (۲۰۰۵-)	مهرماه ۱۳۸۴
آقای مرتضی رحمانی موحد رئیس اداره دوم مشترک المنافع وزارت خارجه	جایگاه ترکمنستان در منطقه و روابط با ایران	بهمن ۱۳۸۴
آقای مجتبی دمیرچی رئیس دبیرخانه دریای خزر وزارت خارجه	دریای خزر و رژیم حقوقی آن	اسفند ۱۳۸۴
*****		
همایش یک روزه ((مناقشه قراباغ))	آبان ۱۳۸۴	
همایش ((بررسی کتب تاریخی جمهوری آذربایجان (با تکیه بر کتب درسی))	اردیبهشت ۱۳۸۵	
همایش ((بررسی تحولات جهان اسلام))	شهریور ۱۳۸۵	
نشست تخصصی ((مسئله فلسطین و جهان اسلام))	مهرماه ۱۳۸۵	
همایش ((نوزایی مقاومت اسلامی در خاورمیانه (نگاهی به حماسه حزب الله))	آبان ۱۳۸۵	
همایش ((بررسی تحولات افغانستان (در یکصد سال اخیر))	آذر ۱۳۸۵	
همایش ((جایگاه تالش شمالی در قفقاز))	دی ۱۳۸۵	
همایش ((بررسی تأثیرات منطقه ای و بین المللی انقلاب اسلامی ایران))	بهمن ۱۳۸۵	